

Уракін М. Г.,

кандидат економічних наук,

аспірант кафедри всесвітньої історії та археології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

СПІВПРАЦЯ З НАЦИСТАМИ НА ТЕРИТОРІЇ ГЕНЕРАЛЬНОЇ ОКРУГИ «ЖИТОМИР» В АДМІНІСТРАТИВНО-УПРАВЛІНСЬКІЙ СФЕРІ

В перші дні окупації нацисти вдалися до формування нової владної вертикалі, яка складалася з власне німецьких органів влади та «української допоміжної адміністрації». Залучення місцевого населення до співпраці розглядалося окупантами через призму оволодіння новим життєвим простором та населенням. Нацистські керівники вважали за необхідне тимчасово, для встановлення повного контролю і завершення війни, долучати місцевих до управління та поліції. За приклад вони брали співпрацю англійської адміністрації та місцевих в Індії.

В перші тижні окупації німецька військова адміністрація спиралася на членів похідних груп ОУН(б), ОУН(м), які очолили новостворені органи допоміжної адміністрації. Крім того проводився пошук місцевих активістів, які були б схильні працювати з окупантом. Бажаючи працювати в окупаційній адміністрації, загонах поліції та інших структурах мали заповнити різні анкети та автобіографії, зміст яких проливав світло на їх попереднє життя. Так, одна із граф типового особового листа з обліку кадрів містила питання «Чи був репресований жидівсько-більшецькою владою (за що, коли, як)» [7, с. 83]. Зібрана інформація про кандидата ретельно аналізувалась і заносилась до заведеної на нього справи.

При комплектуванні допоміжного апарату та для налагодження роботи місцевої економіки окупанти провадили пошук колишніх радянських та партійних функціонерів, інженерів, технічних працівників, які вже мали досвід адміністративно-управлінської роботи. На думку С.І. Власенка, такий захід дозволяв нацистам економити час, сили та енергію при організації нової системи управління. «Німці вважали, – пише дослідник, – що співпраця людей, які знали мову, звичаї, побут місцевого населення, повинна була полегшити експлуатацію економіки краю» [2, с. 111].

Не хтували окупанти і залученням до роботи допоміжних органів колишніх комуністів та радянських активістів. Для їх виявлення

працювала новостворена система обліку та реєстрації. В жовтні 1941 р. на сільських старост та міських голів нацисти покладали реєстрацію та ведення списків мешканців, які до 22 червня 1941 р. проживали у населеному пункті, приїхали або оселились в ньому після початку війни. Окремо складався список підозрілих осіб, які займали владні посади в радянську добу, були комуністами чи комсомольцями [9, с. 403–405].

Добровільна реєстрація з однієї сторони означала для людини з відповідним попереднім бекграундом загрозу життю. Частину колишніх партійно-комсомольських активістів та членів їх сімей нацисти знищили, або відправили в концтабори чи на примусову роботу до Німеччини. З іншої сторони, для нацистів добровільна реєстрація була своєрідним тестом людини на лояльність новому режиму та можливістю залучити її до співробітництва. Людина під час реєстрації вибирала для себе особистий варіант поведінки, від чого залежало її подальше життя в окупації.

В Андрушівському районі Житомирської області для підпільної роботи було залишено 213 комуністів. Більшість з них добровільно пройшла реєстрацію в гестапо. Кандидат ВКП(б) Зубревич навіть написав у заяві до начальника німецької жандармерії про те, що він «добровільно вийшов з рядів ВКП(б)», а також вказав, що він син розкуркуленого і т. ін. [10, с. 236].

У серпні 1942 р. М. Гусак, колишній суддя Черняхівського району, після перевірки його особи та анкетних даних місцевою комендатурою, отримав від відділу юстиції генеральної округи «Житомир» пропозицію стати суддею окупаційного суду Черняхівського району. На яку і погодився [5, с. 103].

Суддею вінницького мирового суду працював після перевірки професійний юрист Г. Бондаренко, суддею у Вінниці – Ф. Садкевич, суддею в Житомирі – колишній міліціонер І. Фурманський [5, с. 100–101].

В органах місцевої німецької юстиції працювали і інші працівники радянської феміди. Вони забезпечували потребу в адвокатах, суддях, нотаріусах, обіймали відповідні посади в генеральній округі «Житомир». На думку А. Іваненко, це був адміністративний колабораціонізм, що полягав у роботі місцевих окупаційно-владних інституціях. Їх «зрада» полягала не в особистій участі в каральних акціях проти місцевого населення, не у організації постачання до Німеччини «живого рабського товару», а в ліквідації залишків колишньої радянської владної вертикалі та легітимації нацистської окупаційної системи управління, поширенню гітлерівської влади на всі сфери життя жителів регіону. Тобто ці особи вчиняли злочин фактично

проти колишньої окупаційної влади, а вже потім проти місцевого населення. Хоча тут необхідно зазначити, що судді, адвокати, нотаріуси виконували важливу для окупованого населення роботу – забезпечення хоча б якоїсь юридичної стабільності та функціонування соціуму. Життя людей в окупації продовжувалось. Народжувались діти, хтось помирав, продавалась і купувалась нерухомість, яку потрібно було реєструвати, потрібно було посвідчувати договори, вирішувати господарські та цивільні справи. Саме ця сторона життя соціуму забезпечувалась новою окупаційною юстицією.

Однією з умов, яка висувалась майбутнім колаборантам, була їх приналежність до фольксдойче, чи ставлення до колишньої влади. Окрему категорію складали особи, які потерпіли під час репресій 1930-х рр. Очільником поліцію Любарського району працював С.Ф. Кульчицький. Він приймав активну участь в у розстрілах місцевих євреїв, прорадянських активістів та нелояльного до німців місцевого населення. Після його арешту співробітниками НКВС С.Ф. Кульчицький зізнався, що на посаду начальника поліції він погодився піти, бо був незадоволений радянською владою та особисто постраждав під час репресій [4, Ф. П.-76. Оп. 2 Спр. 227. Арк. 62–63].

Колишніх куркулів та підкуркульників, «лишенців», засуджених за антирадянську позицію, священників та членів їх сімей окупанти використовували для пропаганди направленої проти «жидобільшовицького режиму». Їм повертали колишні будинки, допомагали з працевлаштуванням, залучали до роботи в поліції та допоміжних службах. Восени 1941 р. частину зібраного врожаю сільські старости зобов'язані були виділяти і новоприбулим репресованим жителям села. Для цього навіть створювались комісії органів управління районного рівня [7, с. 84].

Допомога репресованим надавалась при їх поверненні додому, поверненні відібраного житла, облаштуванні на робочих місцях. Так, Вінницька обласна управа надала допомогу Юстинії Охват, який поверталася додому в м. Бориславль з радянських таборів. Їй посприяли в отриманні перепустки та відпочинку у Вінниці [7, с. 84].

Допоміжна служба мала створити в населення ілюзію безпечності та дозволила б німцям утвердитися на окупованих територіях.

Бажання співробітничати з окупантом виявили різні за соціальним походженням, національністю та метою місцеві жителі. Показовим прикладом протилежних мотивів колаборантів може слугувати формування нацистами першого складу місцевих допоміжних адміністрацій. Якщо в Житомирі першість мали представники українського націоналістичного руху, то у Вінниці до співпраці долучились представники місцевої інтелігенції та фольксдойче.

В новоствореній німцями судовій системі знайшлося місце підготовленим в російській імперській період юристам, яких компартійні органи позбавили права займатися професійною діяльністю. Частина з них була звільнена з органів юстиції, інші переведені на посади юрист-консультів, чи посади дрібних клерків. Так, суддею Житомирського суду став колишній працівник апарату судових структур Російської імперії, випускник юридичного факультету Київського університету М. Лобачевський. Він, маючи антирадянські переконання, в серпні 1941 р. звернувся до О. Яценюка з клопотанням знайти йому підходящу роботу в новій адміністративно-управлінській системі [1, Ф. 6(ОФ). Спр. 7815. Арк. 20].

Виходець із суддівської родини М. Прель, будучи знайомим з вінницьким головою О. Севастьяновим, отримав від нього посаду мирового судді [5, с. 99].

Загравання з гітлерівськими окупантами, постійна готовність прислужитися простежується в усій діяльності адміністративних функціонерів. У серпні 1941 р. до німецької комендатури надійшов донос старости села Дмитрашківка Вінницької області Й. Верестини на місцевого комуніста Г. Слюсара. В доносі повідомлялось, що Г. Слюсар тероризує та підбурює місцевих селян не збирати врожай і не виконувати вказівки німецької адміністрації. В результаті доносу Г. Слюсара арештували, а згодом розстріляли [6, с. 160].

В містечку Попільня влітку 1941 р. новопризначений староста Витовцій на вимогу німецького функціонера з питань сільського господарства побив одного із своїх сусідів [8, с. 74. Причиною побиття стало невиконання ним плану поставок продовольства.

Частина працівників місцевих допоміжних органів допомагали окупантам боротися з партизанами та підпільниками. З кримінальних справ заведених на колишніх колаборантів можна побачити факти такої діяльності. Зокрема, надавав допомогу нацистам староста с. Кур'янці Погребищенського району М.А. Волянський, [3, Ф. 2. Оп. 93. Спр. 23. Арк. 105] місцевий житель м. Браїлів П.А. Сніжинський видав окупантам місцевий партійно-радянський підпільний актив [3, Ф. 2. Оп. 93. Спр. 23. Арк. 132].

З архівних документів можна зробити висновок, що колаборанти фактично не приймали жодних рішень, щодо організації роботи місцевих органів самоуправління, освіти, культури та медичної сфери. Вони для окупантів були лише виконавцями розпоряджень німецьких очільників адміністративних одиниць. Призначені нацистами керівники щомісяця подавали до окупаційних адміністрацій звіти про виконання німецьких постанов та організацію роботи та справ у господарствах чи відділах. Вони не мали повноважень видавати накази та

розпорядження, складати плани робіт. Їм заборонялось без узгодження з німецькою адміністрацією здійснювати реалізацію продукції.

Отже, при організації власної системи колоніального управління та пограбування місцевого населення, ресурсів та корисних копалин в Україні в цілому, так і в житомирсько-вінницькому регіоні зокрема, нацисти не допускали найменшої політичної самостійності серед місцевої української адміністрації. Всі початкові прояви лібералізму нацисти використовували з метою встановлення тотального контролю за місцевим населенням та організації нової колоніальної економіки в регіоні.

Список використаних джерел:

1. Архів Управління СБУ в Житомирській області.
2. Власенко С. І. Нацистський апарат управління сільським господарством військової зони України (1941–1943 рр.). *Архіви України*. №2. 2010. С. 99–114.
3. Галузевий державний архів СБУ.
4. Державний архів Житомирської області.
5. Іваненко А. До питання кадрового забезпечення роботи юридичних установ Райхскомісаріату «Україна» та військової зони окупації. *Воєнно-історичний меридіан*. 2019. № 4(26). С. 96–107.
6. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). Київ : Альтернативи, 1999. 336 с.
7. Куницький М. Ставлення цивільної адміністрації рейхскомісаріату «Україна» до осіб, постраждалих від радянської влади (1941–1944 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія*. 2013. Вип. 2. Ч. 2. С. 81–87.
8. Лауер В. Творення нацистської імперії та Голокост в Україні. Київ : Український центр вивчення історії Голокосту, 2010. 368 с..
9. Службні документи старостам и городским головам по части регистрации населения и выдачи удостоверений личности. *Київ: війна, влада, суспільство. 1939–1945 рр. (За документами радянських спецслужб та нацистської адміністрації)*. Київ : Темпора, 2014. 864 с.
10. Шайкан В. О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» та військової зони в період Другої світової війни : монографія. Кривий Ріг : Мінерал, 2005. 466 с.